

*Віталій Щербак***КОНФЕСІЙНИЙ ЧИННИК ГЕНЕЗИ КОЗАЦЬКОЇ АВТОНОМІЇ
В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ**

У статті проаналізовано основні засади і шляхи формування ідеї козацької автономії в Речі Посполитій наприкінці XVI – першій половині XVII ст. Увага акцентується на ролі православ'я в цьому процесі через спілку очільників Війська Запорозького та українських духовних ієрархів.

Ключові слова: *українське козацтво, козацька автономія, православ'я, Військо Запорозьке, духовні ієрархи.*

Значення конфесійного фактора в житті ранньомодерного суспільства важко переоцінити. Він становив домінанту моральноетичних цінностей, реально впливав на соціальну поведінку особи і цілих верств населення. Надзвичайної гостроти релігійне питання набуло в Україні після Берестейської унії 1596 р., що проявлялося у виступах православної шляхти на сеймиках та сеймах, творах письменників-полемістів, діяльності братств. Проте найбільшу тривогу властей Речі Посполитої викликала нова військово-політична сила – українське козацтво.

Загострення соціальних і конфесійних суперечностей у суспільстві зумовило втручання козаків у їх розв'язання. Запорукою результату став тісний союз очільників Війська Запорозького із вищими ієрархами Української Православної Церкви. Кожна зі сторін ставила свою мету, проте їх завдання часто мали суголосний характер. Боротьба козаків за станове права йшли поруч з обстоюванням православної віри і зростанням сили, на яку могло опертися православне духовенство в умовах католицької експансії в Україні. Дана тематика знайшла висвітлення у вітчизняній історіографії [6, 7, 9, 15], але поза увагою залишалося питання ідеї козацької автономії, яка вперше формально була реалізована лише у Зборівській угоді 1649 р. З'ясування підвалин автоно-

містських настроїв козацтва в Речі Посполитій та ролі в них конфесійного чинника і є завданням цієї статті.

Сучасне поняття автономії – особливого статусу утворень, які існують в межах тієї чи іншої держави на засадах широкого самоврядування, некоректно беззастережно застосовувати до ранньомодерної доби. Разом з тим власне самоврядування є засадничим принципом окремішності, що узаконюється правовим чином. Факт визнання здійснювався, як правило, на підставі сформованого явища, тривалість становлення якого була різною. Ця теза цілком адекватна до генези ідеї козацької автономії в межах Речі Посполитої.

Цілком очевидно, що Запорозька Січ не мала окремого правового статусу, але відсутність юридичних засад не заперечує факту існування у другій половині XVI ст. утворення зі специфічним самоврядуванням. Власне воно поклало початок уявленням про запорозьку громаду як самодостатнє військово-політичне об'єднання у відносинах не лише з урядом Речі Посполитої, а й із зовнішнім світом. Кошовий устрій передбачав функціонування козацької ради, яка вирішувала найважливіші питання життя громади через вузьке коло урядовців-старшин на чолі з отаманом. Тобто на Запорожжі існувала фактична автономія, означена у вітчизняній історіографії як «козацька християнська республіка» [11]. Пріоритетними її ціннісними орієнтирами визнавалися лицарська гідність та боротьба проти ворогів православ'я.

Окремі елементи автономії Запорозької Січі вже наприкінці XVI ст. під час козацьких повстань поширюються на волості. На контрольованих повстанцями територіях ліквідовувалися місцеві органи влади і встановлювалося самоврядування на зразок запорозького. Відчуваючи реальну загрозу своєму існуванню, місцеві урядовці неодноразово зверталися до вищих державних інстанцій з проханням придушити «козацьку сваволю». Черкаський і канівський староста Олександр Вишневецький писав до коронного канцлера Яна Замойського, що старший реєстру Війська Запорозького Криштоф Косинський, зібравши дві тисячі козаків, «розливав кров людей невинних (шляхти. – В.Щ.) у королівських володіннях, замки, міста та інші маєтності шляхетські попалив, попустошив..., до ґрунту хотів вивернути

все коронне прикордоння і нас всіх вирізати» [19, с. 27]. Тут же О. Вишневецький зазначав про намір козацького ватажка піддатися під верховенство московського царя. Польський хроніст Марцін Бельський писав навіть, що Криштоф Косинський прагнув до чогось більшого, ніж «завдати шкоди» князю Костянтину Острозькому [18, с. 1189]. Тривога шляхти звучала і в зверненні від 11 січня 1593 р. до луцького гродського суду. За її твердженням, козаки на Волині «до присяг на послушенство своє примушають» [2, с. 39]. Наслідком шляхетських реляцій стала поява конституції вального сейму від 15 червня 1593 р., в якій, зокрема, говорилося: «людей, які свавільно збираються ватагами, чинячи наїзди і насильства або наміряючись без дозволу переходити кордон нашої держави, слід вважати за ворогів батьківщини і зрадників, а тому при першій же потребі проти них без усякого судового процесу можна посилати кварцяні загони; кожен зі свого боку нехай борониться від них по своїх садибах і маєтностях» [14, с. 346].

Численні скарги шляхти спостерігалися і в наступні три роки. Із Брацлавщини повідомлялося про скасування козаками місцевої адміністрації, обкладання шляхетських маєтностей контрибуцією і встановлення власного присуду. Михайло Грушевський припускав можливість погроз козацьких ватажків на адресу польсько-шляхетського режиму [7, с. 306]. Не заперечуючи цієї тези, зазначимо, що відсутність документальних свідчень безпосередньо з козацького середовища, а також продуманих і корегованих дій повстанців, спрямованих на протидію іноземному пануванню, стають її під сумнів. Інша річ, як уявляли собі задум козаків їхні супротивники. Так, коронний гетьман Станіслав Жолкевський у листі до короля Сигізмунда III з обозу над Супоєм від 21 травня 1596 р. писав: «Гидко й згадувати про що думало те свавільство, в яких виразах воно згадувало маєстат вашої королівської милості, які замисли мало про Краків, славу столицю вашої королівської милості, про розбиття і винищення шляхетського стану» [20, с. 151]. Під час розмови у Варшаві папського кардинала Енріко Гаetano з канцлером Яном Замойським, останній зазначав, що на переговорах Семерія Наливайка з посланцем австрійського ерцгерцога Максиміліана виношувались

«антипольські плани». Зраду короні Речі Посполитої польська знать вбачала також у прийнятті запорозькими козаками корогви від німецького імператора Рудольфа II. Навіть після Солоницької різанини, зважаючи на зростаючу козацьку силу, Станіслав Жолкевський писав до короля про необхідність «для постраху розложити військо (на Подніпров'ї. - *Авт.*), а і то теж річ не менш потрібна, аби ваша королівська милість зволив наказати панам старостам і державцям земель королівських, щоб запобігали початкам (окремим виступам. - *Авт.*) чи самі особисто, чи через своїх заступників, та не давали злу зростати» [19, с. 80]. Для глибшого переконання гетьман пропонував суворо покарати призвідців повстання.

Очевидно, що саме знання козацьких настроїв надихнуло київського католицького єпископа Йосипа Верещинського у 1596 р. розробити проект організації Задніпровської козацької держави, очолювану князем. Військова влада, згідно з цим проектом, мала належати гетьману Війська Запорозького. Кожен із 13 полків поставав не лише як військовий підрозділ, а й як адміністративно-територіальна одиниця. На полковника покладалося виконання функцій місцевої військової та цивільної влади. Показово, що за полком закріплювалася земельна власність, що мало б вирішувати питання матеріального забезпечення Війська Запорозького [13, с. 271].

Таким чином, єпископ Йосип Верещинський зробив важливий крок на шляху до формування програми козацького автономізму. Проте польські урядовці відхилили проект, оскільки його розробником розвінчувалося стереотипне уявлення про козаків як найманців і свавільних вояків. На думку Верещинського, вони такою самою мірою лицарі, як і шляхта, і можуть розраховувати на статус повноцінних підданих Речі Посполитої. Навіть поразка повстань 90-х років не зупинила апеляції козацтва до лицарських ідеалів і намагань визнання «коронними синами» з претензіями на право щодо придніпровських земель як ареалу своїх виняткових інтересів.

Відстоювання козаками прав і привілеїв хронологічно співпало із політикою уряду Речі Посполитої в конфесійній царині на початку XVII ст. Підтримка католицизму та уніатства зумовлювала чинення утисків православ'ю в

Україні. Відповідно спостерігаються прояви солідарності козацтва з духовенством перед спільною загрозою. Так, навесні 1610 р. уніатський митрополит Іпатій Потій намагався підкорити собі київські церкви та схилити місцеве духовенство до унії. З цією метою він прислав до Києва намісника Антонія Грековича, але там православ'я почувало за собою озброєну силу козацтва. Виклик Грековича київських священиків до Софіївського собору на спільну відправу не мав успіху. Навпаки, духовенство повело агітацію серед парафіян, застерігаючи: хто прийде до церкви, будуть хрестити в чужу віру. А невеликий загін козаків розташувався перед Софією, зупиняючи прибулих міщан.

Антоній Грекович запечатав церкву, щоб не дати православним провести свою відправу. Козацька депутація на чолі з Григорієм Середою, з свого боку, подала протестацію до київського гродського суду від імені запорожців проти звинувачення їх уніатським митрополитом. «И мы теж, - зазначалося в документі, - яко сынове тоеж соборное апостольское восходное церкви будучи, именем всего Войска козаков Запорожских... до их милости панов народов тое православное веры и религии старожитное и при особах духовных не отсчепенцах (уніатах. – В.Щ.) и не отмитных переставати головы против упорови кгвалт в релеи нашей старожитной православной чинить хотячи, протестуемся» [1, с. 59]. Прагнення боронити старожитну православну віру звучало і в листі козацького гетьмана Григорія Тискиневича до київського підвоєводи Михайла Холоневського від 29 травня 1610 р.: «За церковь нашу восточную а за веру греческую головы свои быхмы мели вси положить... и боронить словом нашим рыцерским обещуем» [1, с. 66]. Тут же містилося попередження, якщо уніатський намісник не зречеться свого наміру, над ним буде вчинено розправу.

Спільні виступи українського козацтва та православного духовенства зумовлювалися також відмовою вального сейму розглянути питання «грецької віри» та участю запорожців у походах коронного війська до Московії. Відповідно знову з'явилися шляхетські скарги на «козацьке свавілля» у рішеннях різних повітових сеймиків, а також пропозиції підпорядкувати козаків юрисдикції старост. Незважаючи на грізні урядові постанови, козаки не визнавали старостинської

влади і чинили різні форми власного правосуддя. У 1616 р. один із послів звертав увагу сейму на факт невизнання козаками «ні магістратів у містах, ні старост, ні гетьманів, вони самі встановлюють собі право, самі обирають урядників і ватажків й наче створюють у великій Речі Посполитій іншу Республіку» [8, с. 124]. Можна було б вважати таку оцінку перебільшенням, якби вона час від часу не повторювалася.

Значення конфесійного чинника у відстоюванні козацьких прав виразно проявилось під час місії єрусалимського патріарха Феофана в Україну 1620 р. Вже на кордоні з Московією його зустрів гетьман Війська Запорозького Петро Сагайдачний і супроводжував до Києва. У будинку Богоявленського братства на Подолі патріарх перебував під захистом магістратських властей і особливою козацькою охороною. Згодом Феофан відвідав козацький Трахтемирівський монастир, Канів та Черкаси, що викликало тривогу польських властей.

Занепокоєння мало підстави, адже цим візитом скористалося українське духовенство. В його колах стверджувався намір без згоди короля відновити православну церковну ієрархію. Це питання стало головним на зборах, скликаних під час храмового свята 15 серпня 1620 р. у Києво-Печерському монастирі. Представники з Волині, Поділля, Покуття, Підляшшя, Литви разом з козаками, міщанами та православними шляхтичами звернулися з проханням до патріарха Феофана здійснити акт хіротонії. Вагання останнього і побоювання «біди від короля та поляків» розсіяв Петро Сагайдачний, гарантуючи патріарху безпеку при виїзді з України. Визначальна роль козацтва у відновленні православної ієрархії підкреслена в «Протестації» Йова Борецького: «люди лицарські та гарячі духом святолюбивим превелебності його (Феофана. – *В.Щ.*) сказали: «Не був би ти патріархом, не був би ти пастирем добрим, не був би ти Христовим і апостольським намісником, якби превелебність твоя народові руському митрополита й єпископів не посвятив і не залишив, заставши нас тут переслідуваних і без пастирів» [3, с. 317]. Як наслідок такої заяви у жовтні 1620 р. патріарх Феофан висвятив Йова Борецького на митрополита київського і галицького та п'ятьох православних ієрархів у сан єпископів.

Розуміння політичної ситуації українським духовенством простежувалося і під час козацької ради в урочищі Суха Діброва влітку 1621 р., де вирішувалося питання участі у війні з Туреччиною. На раду прибули митрополит Йов Борецький, володимирський єпископ Іезикиїл Курцевич і 300 священників. Митрополит закликав запорожців боронити православ'я від «бусурманів» [4, с. 48]. Від імені Війська Запорозького до короля направилось посольство на чолі з Петром Сагайдачним.

Як повідомляв один з уніатських публіцистів, зміст петиції, поданої козацькими послами, зводився переважно до владнання релігійних справ. Насамперед, це стосувалося затвердження королівськими грамотами новопоставлених ієрархів на їх урядах та скасування універсалів, виданих проти православних за останній час. За умови виконання цих вимог козаки зголошувалися послужити Речі Посполитій [7, с. 465].

Після успішного завершення Хотинської війни козацтво, яке відіграло в ній вирішальну роль, не відступилося від своїх вимог, в тому числі й конфесійних. До Варшави знову відправилось посольство запорожців. Один із пунктів їх петиції стосувався «заспокоєння віри нашої старинної грецької». Відмова Сигізмунда III задовольнити прохання козаків зумовила подальше загострення соціальної напруги в Україні, а в 1625 р. на Подніпров'ї спалахнуло нове повстання.

Силою зброї карателям не вдалося залагодити конфлікт, натомість постала компромісна Куруківська угода, в якій козаки домоглися обстояти свої права на певній території. Один із пунктів договору містив положення про формування шести реєстрових полків за територіальним принципом – Білоцерківського, Переяславського, Корсунського, Канівського, Чигиринського і Черкаського. Очевидно, саме на підставі цього документа сформувався вимоги повстанців на чолі з Тарасом Федоровичем у 1630 р. про відведення коронних військ західніше Білої Церкви. До речі, в гетьманських універсалах, поряд із козацькими вимогами, вперше містилося гасло «боротьби за віру». На релігійному аспекті повстання під проводом Федоровича наголошував і коронний гетьман Станіслав Конєцпольський у своїй реляції

на сеймі 1631 р.: «Поспіли до них листи від декотрих осіб духовних і світських, де сповіщали, що їх віру нищать, церкви забирають, і просили, щоб за віру стали; ці намови роздратували чернь і всю Україну розбурхали, так що ніхто з тамошної шляхти не був у безпеці в своєму домі» [14, с. 239].

Чіткіше означення теренів, які козаки готові були обстоювати, містить рішення Корсунської ради 1632 р., де було декларовано, що «им от крестьянские веры не отступать; будет на них ляхи наступят, а их мочи не будет и им бить челом государю царю и великому князю Михаилу Федоровичу всеа Руси, чтоб государь их пожаловал, велел принять под свою государскую руку, а они белорусцы и черкасцы, учнут за свою веру стоять по Днепр» [5, т. 1, с. 129]. Вперше козаки висунули ідею відстоювання своїх прав на певній території, а саме Лівобережній Україні. По суті йшлося про наміри утворення власної козацької республіки.

Того ж року під час королівської елекції козацтво доклало немало зусиль до появи «Статей для заспокоєння руського народу», якими в Україні та Білорусії легалізувалася православна церковна ієрархія. Центром митрополії визнавався Київ. Спеціальна комісія, створена на коронаційному сеймі, мала зайнятися перерозподілом церковних володінь між православними й уніатами. Важливим чинником стабілізації православ'я стало утвердження на посаді митрополита київського і галицького Петра Могили, офіційно визнаного урядом Речі Посполитої.

Легалізація Православної Церкви в Україні мало вплинула на практику діяльності місцевих адміністраторів. Проводячи урядову політику, вони всіляко підтримували позиції римокатоликів та уніатів, незважаючи на постійні протести православних. Настрої останніх яскраво проявилися під час чергового масштабного козацького повстання 1637-1638 рр. Так, в універсалі від 4 листопада 1637 р. козацький полковник Карпо Скидан звертався не лише до козаків, а й до всіх «посполитих людей», іменуючи себе «опікуном всієї України». У посланні, зокрема, зазначалося: «Оголошуємо вам, товаришам нашим, що одержано повідомлення про рішучі задуми жовнірів, які напевно вже збираються до нас в Україну, в чому Бог нехай не допомагає їм. Тому я, силою своєї влади і іменем війська, наказую і підтверджую, щоб

ваша милість не залишалися в безпечності, а запасшись кіньми, хлібом і зброєю, були готовими протистояти, як годиться рицарям на цих утискувачів віри нашої грецької, коли буде необхідно» [17, с. 26]. Таким чином, обстоювання козацтвом корпоративних інтересів супроводжувалося прагненням захистити православ'я в «Україні».

Звертаючись до старшини реєстровців, козацький гетьман Павло Бут докоряв їм, що вони забули рішення Куруківської комісії, згідно з яким коронне військо не мало розташовуватися на Лівобережжі. За одним із джерел він заявляв також, що має надію стати «володарем землі Руської». В іншому випадку Павлюк зазначав: «коли королеві і Речі Посполитій потрібна буде послуга Війська Запорозького проти якогось ворога, всі ми одностайно вирушимо з наших місць на заклик короля і його послів; а коли не буде потреби у Війську Запорозькому, то хто захоче жити при військових клейнодах на Запорозжжі, нехай собі вільно живе на здоров'я, а хто захоче доглядати своє майно, нехай доглядає і живе вільно» [17, с. 43]. Отже, козацькі ватажки вбачали майбутню «Україну» як частину Речі Посполитої в демократичних формах правління.

Цілком ймовірно, що настрої в козацькому середовищі вплинули на формулювання «Ординації Війська Запорозького реєстрового», ухваленої вальним сеймом навесні 1638 р. Відповідно до постанови козакам заборонялося проживати в містах, крім прикордонних – Черкас, Чигирин і Корсуня, щоб запобігти можливим виступам проти місцевих урядовців. Очевидно, територіальне обмеження місць проживання стало імпульсом для продовження козацького повстання влітку 1638 р. У посланні гетьмана Дмитра Гуні повторюється теза про бачення єдиної спільноти мешканців Подніпров'я, чії інтереси мають бути захищеними. «Вочевидь, – ішлося в документі, – немає тут правди ні боязні Божої, нехай би з нами, з Військом Запорозьким війну проводили, котрі відважилися пожертвувати життям нашим і віддалися на волю найвищого Бога за наші криваві заслуги і за ту невинно пролиту нашу кров, а справді невинним і бідним людям дали спокій, котрих голос і пролита невинна кров волають про помству до Бога і нас до цього збуджують» [5, т. 1, с. 237].

Більш успішно ідея козацької автономії під прапором православ'я реалізовувалася з початком Визвольної війни. Під час переговорів керівників повстання із посольством коронного гетьмана Миколая Потоцького на Запорозькій Січі у березні 1648 р. були сформульовані вимоги, основна з яких стосувалася виведення кварцяного війська із «Задніпров'я та України» і скасувати тут «управління Речі Посполитої» [16, с. 685]. Тобто йшлося про виокремлення козацького регіону в автономне утворення Речі Посполитої.

Перемога українського війська під Жовтими Водами та Корсунем зміцнили його позиції. Відповідно, в розповсюджуваних серед населення універсалах Богдана Хмельницького містився намір ліквідувати чинні органи влади, запровадивши свою на чолі з гетьманом. Відсутність повноцінних джерел не дає змоги з'ясувати передбачуваний статус нового утворення на Подніпров'ї, очевидно регіон з широкими автономними правами. У всякому разі реалізація задуму мала б призвести до задоволення козацьких потреб та зміцнення королівської влади як запоруки стримання магнатського і шляхетського свавілля.

Водночас кончина Владислава IV істотно вплинула на плани Б. Хмельницького. Втративши в особі короля протектора, козаки звернули увагу на православного московського царя Олексія Михайловича як потенційного кандидата на трон Речі Посполитої. Завдяки його підтримці планувалося урівняти козацький статус із шляхетським й утворити в «Україні» широку автономію. Не менш перспективною видавалася козакам кандидатура трансільванського князя. Невиправданість сподівань змусила Б. Хмельницького підтримати у боротьбі за монарший престол кандидатуру Яна Казимира. На думку деяких дослідників, цим було зумовлене і здійснення військового походу на західноукраїнські землі, під час якого гетьман висував значно поміркованіші пропозиції, зокрема щодо збільшення чисельності реєстру, захисту православної церкви та підпорядкування Війська Запорозького виключно владі короля.

Потужним чинником для усвідомлення гетьманом мети подальшої боротьби стала його зустріч із єрусалимським патріархом Паїсієм у Києві наприкінці 1648 р. В європейській

практиці політичного життя посвячення правителя держави вищим ієрархом було одним із найважливіших елементів визнання його божественних прав. За переказами, аналогічний обряд був проведений і над Б. Хмельницьким. Таким чином, над усією територією, яку контролювало козацтво, було визнано його владу як «князя Русі» [12, с. 293]. Козацький посол до Москви Силуян Мужилівський на початку 1649 р. акцентував увагу на тому, що визволена від поляків територія України «стала вже їх козацька земля, а не польська і не литовська» і вони у «цих місцях живуть собі вільно» [10, с. 226].

Про радикальну зміну поведінки і самооцінки гетьмана зазначали й королівські комісари під час переговорів у Переяславі в лютому 1649 р. Там же Б. Хмельницький заявив про намір об'єднати всі руські/українські землі в етнічних межах, вказуючи на західний кордон «по Львів, Холм і Галич» [5, т. 2, с. 118]. Фактично гетьман вперше офіційно висловив намір створити окрему Українську державу.

Таким чином, основні засади самоврядності як важливого чинника автономії були витворені на Запорозькій Січі. Вони зумовили появу політичних проектів, в яких провідну роль відіграло Військо Запорозьке. Боротьба козацтва за права та привілеї співпала в часі із загострення конфесійної ситуації в Україні. Союз козацької верхівки з православними ієрархами в першій половині XVII ст. сприяв усвідомленню позицій обох сторін в умовах польської експансії. Під час козацьких повстань серед гасел їх провідників важливе місце належало захисту православ'я. Водночас дедалі чіткіше звучали заклики до створення козацької автономії в межах Речі Посполитої, які остаточно викристалізувалися з розгортанням Визвольної війни.

Джерела та література:

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1865. – Т. 2. – 287 с.
2. Архив Юго-Западной России. – К., 1863. – Ч. 3. – Т. 1. – 433 с.
3. Борецький І. Протестація / І. Борецький // Пам'ятки братських шкіл на Україні. Кінець XVI – початок XVII ст. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 313-327.

4. Викул П. Киевский митрополит Иов Борецкий (1620-1631 гг.) / П. Викул // Подольские епархиальные ведомости. – № 7. – 1894. – С. 32-56.
5. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3-х томах. – М.: Изд-во АН ССР, 1954. – Т.1. – 587 с.; Т. 2. – 585 с.
6. Голобуцький В. О. Запорозьке козацтво / В. О. Голобуцький. – К.:Вища школа, 1994.–539 с.
7. Грушевський М. Історія України-Руси: в 12-ти т. / М. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1995. – Т. 7. – 624 с.
8. Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1908. – Т. 8. – 407 с.
9. Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной уний / П. Жукович. – СПб., 1906. – Вып. 3. – 203 с., СПб., 1912. – Вып. 6. – 234 с.
10. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / І. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 404 с.
11. Наливайко Д. Козацька християнська республіка / Д. Наливайко. – К.: Дніпро, 1992. – 495 с.
12. Плохій С. Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / С. Плохій. – К.: Критика, 2005. – 494 с.
13. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.) / П. М. Сас. – К.: Либідь, 1998. – 395 с.
14. Селянський рух на Україні 1569-1647 рр. Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1993. – 534 с.
15. Щербак В. О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. / В. О. Щербак. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 300 с.
16. Biblioteka Muzeum im. Czartoryjskich w Krakowie. Dział rękopisów, spr. 143, 743 s.
17. Dyaryusz transakcyi wojennej między wojskiem koronnem i zaporoskiem... przez ojca Szymona Okolskiego. – Kraków, 1858. – 200 s.
18. Kronika Polska Marcina Bielskiego. – Sanok, 1856. – Т. 2. – S. 701-1222.
19. Listy Stanisława żółkiewskiego 1584-1620. – Kraków, 1886. – 152 s.

20. Pisma Stanisława żółkiewskiego. – Lwów, 1861. – 628 s.
21. Wereszczynski J. Droga pewna / J. Wereszczynski // Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России. – К., 1911. – Вып. 1. – С. 12-15.

References

1. Акты, odnosjashhyesja k ystoryy Juzhnoj y Zapadnoj Rossyy. (1865). Sankt-Peterburg. (T. 2). [in Russian].
2. Arhyv Jugo-Zapadnoj Rossyy. (1863). K. (Ch. 3. T. 1). [in Ukrainian].
3. Borec'kyj I. (1988). Protestacija // Pam'jatky brats'kyh shkil na Ukrai'ni. Kinec' XVI – pochatok XVII st. K.: Naukova dumka.[in Ukrainian].
4. Vykul P. (1894). Kyevs'kyj mytropolyt Yov Boreckyj (1620-1631 gg.) // Podol's'kye eparhjal'nye vedomosty. (№ 27). [in Ukrainian].
5. Vossoedynenye Ukrayny s Rossyej. Dokumenty y materyaly v 3-h tomah. (1954). Moskva: Yzd-vo AN SSR. (T. 1, 2). [in Russian].
6. Golobuc'kyj V. O. (1994). Zaporoz'ke kozactvo. K.: Vyshha shkola.[in Ukrainian].
7. Grushevs'kyj M. (1995). Istorija Ukrai'ny-Rusy: v 12-ty t. K.: Naukova dumka. (T.7). [in Ukrainian].
8. Zherela do istorii' Ukrai'ny-Rusy. (1908). L'viv. (T. 8.). [in Ukrainian].
9. Zhukovych P. (1906,1912). Sejmovaja bor'ba pravoslavnogo zapadnorusskogo dvorjanstva s cerkovnoj unyj. Sankt-Peterburg. (V. 3, 6). [in Russian].
10. Kryp'jakevych I. P. (1990). Bogdan Hmel'nyc'kyj. L'viv: Svit. [in Ukrainian].
11. Nalyvajko D. (1992). Kozac'ka hrystyjans'ka respublika. K.: Dnipro. [in Ukrainian].
12. Plohij S. (2005). Nalyvajkova vira: kozactvo ta religija v rann'omodernij Ukrai'ni. K.: Krytyka. [in Ukrainian].
13. Sas P.M. (1998). Politychna kul'tura ukrai'ns'kogo suspil'stva (kinec' XVI – persha polovyna XVII st.). K.: Lybid'. [in Ukrainian].
14. Celjans'kyj ruh na Ukrai'ni 1569-1647 rr. Zbirnyk dokumentiv i materialiv (1993). K.: Naukova dumka 1993. [in Ukrainian].

15. Shcherbak V. O. (2006). Ukrai'ns'ke kozactvo: formuvannja social'nogo stanu. Druga polovyna XV – seredyna XVII st. K.: Vyd. dim «Kyjevo-Mogyljans'ka akademija». [in Ukrainian].
16. Biblioteka Muzeum im. Czartoryjskich w Krakowie. Dział rękopisów, spr. 143, 743 s. [in Polska].
17. Dyaryusz transakcyi wojennej między wojskiem koronnem i zaporoskiem... przez ojca Szymona Okolskiego. (1858). Kraków. [in Polska].
18. Kronika Polska Marcina Bielskiego. (1856). Sanok. (T. 2). [in Polska].
19. Listy Stanisława żółkiewskiego 1584-1620. (1886). Kraków. [in Polska].
20. Pisma Stanisława żółkiewskiego. (1861). Lwów. [in Ukrainian].
21. Wereszczynski J. Droga pewna. (1911) // Sbornyk statej y materyalov po ystoryy Jugo-Zapadnoj Rossyy. K. (V. 1). [in Ukrainian].

Виталий Щербак

КОНФЕССИОННЫЙ ФАКТОР ГЕНЕЗИСА КАЗАЧЕСКОЙ АВТОНОМИИ В СОСТАВЕ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ

В статье анализируются основные принципы и пути формирования идеи казаческой автономии в составе Речи Посполитой в конце XVI – первой половине XVII в. Внимание акцентируется на роли православия в этом процессе на примере союза руководителей Войска Запорожского и украинских духовных иерархов.

Ключевые слова: украинское казачество, казаческая автономия, православие, Войско Запорожское, духовные иерархи.

**CONFESSIONAL FACTOR OF THE GENESIS OF COSSACKS
AUTONOMY AS A PART OF POLISH-LITHUANIAN
COMMONWEALTH**

The article analyzes the basic principles and ways of forming the idea of Cossack autonomy in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the end of the XVI - the first half of the XVII c. Principles of self-government as an important factor of autonomy were created on Zaporozhian Sich. They led to the emergence of political projects in which the leading role was played by the Zaporozhian Army. The Cossacks' struggle for rights and privileges coincided in time with the intensification of the confessional issues in Ukraine. The union of the Cossack elite with the Orthodox hierarchs contributed to the awareness of the positions of both sides in the conditions of Polish expansion. Protection of Orthodoxy occupied an important position in the mottos of their leaders during the Cossack rebellions.

At the same time calls for the creation of the Cossack autonomy within the Polish-Lithuanian Commonwealth were increasingly spreading and have been finally established with the unfolding of the Liberation War.

Key words: *Ukrainian Cossacks, Cossack autonomy, Orthodoxy, Zaporozhian Host, spiritual hierarchs.*

Отримано: 18.10.2017

УДК 94(477) «17/18»

Тарас Чухліб

**«УСІ ЖИТЕЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОРОДИ...»:
мовна та свідомісна еволюція поняття «народ» у
Війську Запорозькому (друга половина XVII ст.)**

У статті розкривається термінологічна сутність історичного словосполучення «Українний/Український Народ». На основі історично-лінгвістичного аналізу й інших методів дослідження текстів офіційної документації Війська Запорозького другої половини XVII ст. вчений підсумовує: тогочасне розуміння слова «народ», що йшло від архаїчного